

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Alisher Navoiy. Mukammal asarlar to'plami. 20 jildlik. – Toshkent: Fan, 2001–2015.
2. Bertels Ye. E. Navoi va Jomiy. – Moskva: Nauka, 1965.
3. Bertels Ye. E. Sharq adabiyotining taraqqiyot masalalari. – Toshkent: Fan, 1974.
4. Firdavsiy A. Shohnoma. – Tehron: Ilmiy nashrlar markazi, 2006.
5. Jomiy A. Asarlar to'plami. – Tehron: Donish nashriyoti, 2005.
6. Karimov N. O'zbek adabiyoti tarixi masalalari. – Toshkent: Fan, 2010.
7. Nizomiy Ganjaviy. Xamsa. – Tehron: Asatir nashriyoti, 2008.
8. Qur'onov D. Adabiyotshunoslikka Kirish. – Toshkent: Akademnashr, 2018.
9. Yo'ldoshev Q. Sharq mumtoz adabiyoti poetikasi. – Toshkent: Fan, 2006.
10. Zohidov V. Alisher Navoiy va o'zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: O'qituvchi, 1970.

Raxmonov Nuriddin Nazirjonovich, Farg'ona davlat universiteti o'zbek tili va adabiyoti kafedrasida dotsenti v.b. nuriddinr1988@gmail.com

MUHAMMAD ALIXONNING NAVOIY IJODIGA YOZGAN NAZIRA ASARI

<https://zenodo.org/records/18729067>

Annotatsiya: Mazkur maqolada Qo'qon xoni va shoiri Said Muhammad Alixon tomonidan Alisher Navoiy ijodiga yozilgan nazira asarlarining poetik, matnshunoslik hamda janrshunoslik xususiyatlari tahlil qilinadi. Xususan, shoirning “Sen paridin” muxammasi Alisher Navoiyning “Ko'nglum o'rtansun agar g'ayringg'a parvo aylasa” g'azaliga bog'langan taxmis sifatida ilmiy asosda o'rganiladi. Asarda ishq, sadoqat va rashk motivlari qiyosiy poetik tahlil orqali yoritilib, Muhammad Alixon ijodining navoiyona adabiy an'analarning XIX asrdagi uzviy davomchisi ekani ochib beriladi.

Kalit so'zlar. Nazira, muxammas, taxmis, musammat, Navoiy, Muhammad Alixon, Qo'qon adabiy muhiti, poetik tahlil, mumtoz o'zbek adabiyoti.

MUHAMMAD ALIKHAN'S NAZIRA WORK ON NAVOIY'S

Abstract: This article analyzes the poetic, textual, and genre-related features of nazira works written by the Kokand khan and poet Said Muhammad Alikhan in response to the творчество of Alisher Navoi. In particular, the poet's muxammas “Sen paridin” is scientifically examined as a takhmis connected to Alisher Navoi's ghazal “Ko'nglum o'rtansun agar g'ayringg'a parvo aylasa.” The motifs of love, devotion, and jealousy expressed in the work are revealed through comparative poetic analysis, and the role of Muhammad Alikhan's творчество as a continuation of Navoi's literary traditions in the 19th century is highlighted. Muhammad Alikhan's nazira works on Navoi's ...

Keywords: Nazira, muxammas, takhmis, musammat, Navoi, Muhammad Alikhan, Kokand literary environment, poetic analysis, classical Uzbek literature.

НАЗИРА МУХАММАДА АЛИХАНА НА ТВОРЧЕСТВО НАВОИ

Аннотация: В данной статье анализируются поэтические, текстологические и жанроведческие особенности назира, написанных кокандским ханом и поэтом Саидом Мухаммад Алиханом на творчество Алишера Навои. В частности, мухаммас поэта «Sen paridin» научно исследуется как тахмис, связанный с газелью Алишера Навои «Ko'nglum o'rtansun agar g'aytingg'a parvo aylasa». В работе посредством сравнительного поэтического анализа раскрываются мотивы любви, преданности и ревности, а также освещается роль творчества Мухаммада Алихана как продолжателя навоийских литературных традиций XIX века. Назира Мухаммада Алихана на творчество Навои...

Ключевые слова: Назира, мухаммас, тахмис, мусаммат, Навои, Мухаммад Алихан, кокандская литературная среда, поэтический анализ, узбекская классическая литература.

Kirish.

Sharq mumtoz adabiyoti ko'p asrlik taraqqiyot jarayonida murakkab poetik tizim va janrlar majmuasini shakllantirgan. Ushbu jarayonda nazira an'anasi alohida badiiy-estetik hodisa sifatida maydonga chiqib, ijodkorlar o'rtasidagi adabiy vorislikni ta'minlovchi muhim omil vazifasini bajargan. Nazira yozish orqali shoirlar o'zidan avvalgi adabiy merosga ehtirom ko'rsatib, uni yangi mazmuniy va badiiy talqinlar bilan boyitganlar.

Alisher Navoiy ijodi o'zbek mumtoz adabiyotida nafaqat mustaqil badiiy maktab, balki keyingi davr shoirlari uchun poetik mezon vazifasini ham bajargan. Ayniqsa, Navoiy g'azallariga bog'langan taxmis va muxammaslar uning adabiy ta'sir doirasining nihoyatda keng bo'lganini ko'rsatadi. XIX asr Qo'qon adabiy muhitida faoliyat yuritgan Said Muhammad Alixon ijodi ham ana shu navoiyona an'ananing yorqin davomidir.

Nazira an'anasi va uning nazariy asoslari

Sharq she'riyatida nazira yozish ijodiy muloqot va poetik musobaqa shakli sifatida qaraladi. Bu jarayonda shoir oldingi asarning vazni, qofiya tizimi va poetik ruhini saqlagan holda yangi badiiy qatlam yaratadi. Nazira ko'pincha taxmis, muxammas yoki boshqa musammat shakllar orqali yuzaga chiqadi.

Muxammas besh misrali bandlardan tashkil topgan murakkab poetik shakl bo'lib, unda badiiy fikr izchil va bosqichma-bosqich rivojlantiriladi. Taxmis esa mavjud g'azal baytlariga uch misra qo'shish orqali yangi poetik band hosil qilishga asoslanadi. Ushbu janr ijodkordan yuqori darajadagi poetik mahorat, aruz tizimiga mukammal rioya qilish va asos matn bilan estetik uyg'unlikni talab qiladi.

Mumtoz adabiyot tarixida Alisher Navoiy g'azallariga yozilgan taxmis va muxammaslar adabiy vorislik ramzi sifatida baholanadi. Bu holat buyuk shoir ijodining keyingi avlod shoirlari uchun mustahkam badiiy maktab bo'lib xizmat qilganini ko'rsatadi.

Adabiyotlar tahlili

Alisher Navoiy ijodiga yozilgan nazira va taxmislar masalasi o'zbek adabiyotshunosligida muayyan darajada o'rganilgan. Jumladan, P. Qayumovning "Tazkirai Qayumiy" asarida Navoiy ta'sirida ijod qilgan shoirlar faoliyatiga umumiy baho berilgan. N. Komilov tadqiqotlarida Navoiy g'azallarining ishqiy-irfoniy mazmuni va poetik tizimi keng tahlil qilinib, ularning keyingi adabiy jarayonga ta'siri yoritilgan.

Qo‘qon adabiy muhitiga doir tadqiqotlarda (O. Jo‘raboyev, N. Rahmonov) Muhammad Alixon ijodi alohida qayd etilgan bo‘lsa-da, uning Navoiy g‘azallariga yozgan nazira asarlari, xususan “Sen paridin” muxammasi masalasi maxsus va kompleks tahlilga kam tortilgan. Mazkur maqola aynan shu bo‘shliqni to‘ldirishga qaratilgan bo‘lib, asarni janrshunoslik, matnshunoslik va poetik jihatdan yoritishni maqsad qiladi.

Qo‘qon adabiy muhiti va Muhammad Alixon ijodi

XIX asr Qo‘qon adabiy muhiti o‘zbek mumtoz adabiyoti taraqqiyotida muhim bosqich hisoblanadi. Saroy atrofida shakllangan bu muhitda mumtoz an‘analarga sodiqlik, badiiy did va poetik mahorat yuqori darajada rivojlandi. Davr shoirlari ijodida Alisher Navoiy va Fuzuliy merosi asosiy poetik mezon bo‘lib xizmat qildi.

Mazkur muhitning yirik namoyandalaridan biri Muhammad Alixon bo‘lib, u shoh va shoirlar oilasida voyaga yetgan ijodkor sifatida adabiyot tarixida muhim o‘rin egallaydi. Uning ijodida g‘azal, muxammas, taxmis, musaddas va ruboiy janrlari yetakchi o‘rin tutadi. Shoir aruz tizimiga sodiq holda ishq, sadoqat, rashk, ma‘naviy poklik kabi an‘anaviy mavzularni badiiy talqin etgan.

“Sen paridin” muxammasining matnshunoslik xususiyatlari

Muhammad Alixonning “Sen paridin” deb boshlanuvchi muxammasi qo‘lyozma manbalarda saqlangan muhim adabiy yodgorliklardan biridir. Matnshunoslik tahlili ushbu asarning Alisher Navoiyning “Ko‘nglum o‘rtansun agar g‘ayringg‘a parvo aylasa” g‘azaliga bog‘langan taxmis ekanini ko‘rsatadi.

Qo‘lyozma manbalarda muxammasning ayrim bandlari saqlanib qolgan bo‘lib, bu asarning to‘liq shaklda yozilishi rejalashtirilgan, biroq yakunlanmagan bo‘lishi ehtimolini ko‘rsatadi. Shunga qaramay, mavjud bandlar Navoiy g‘azalining mazmunini va poetik yo‘nalishi bilan to‘liq hamohangdir.

Navoiy g‘azali va Xon muxammasining poetik uyg‘unligi

Alisher Navoiy g‘azalining markaziy g‘oyasi muhabbat, sadoqat va rashk tuyg‘ularining uyg‘unligiga asoslangan. G‘azalda oshiqning ma‘shuqaga bo‘lgan muhabbati mutlaq sadoqat darajasiga ko‘tarilib, begona nigoh yoki xayol ham xiyonat sifatida talqin etiladi.

Muhammad Alixon muxammasida ham ayni mazmunini yo‘nalish davom ettiriladi. Shoir Navoiyning baytlarini takrorlash bilan cheklanmay, ularga yangi semantik qatlam qo‘shadi. Natijada ma‘shuqaning yagonaligi va oshiqning ichki kechinmalari yanada kuchli badiiy ifoda topadi.

Natijalar va muhokama

Tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, Muhammad Alixonning “Sen paridin” muxammasi oddiy taqlid mahsuli emas, balki ijodiy qayta talqin asosida yaratilgan yetuk nazira namunasidir. Shoir Navoiy poetikasining asosiy g‘oyaviy-estetik mezonlarini saqlagan holda, ularga XIX asr adabiy tafakkuriga xos ruh va ohangni singdirgan.

Asarda ishq, sadoqat va rashk motivlari nafaqat hissiy darajada, balki irfoniy-falsafiy qatlamda ham talqin etilgan. Bu holat Muhammad Alixon ijodining navoiyona an‘analarga chuqur ildiz otganini ko‘rsatadi.

Xulosa

Muhammad Alixonning “Sen paridin” muxammasi Alisher Navoiy ijodiga yozilgan yetuk nazira namunasi hisoblanadi. Mazkur asarda mumtoz ishqiy lirikaning asosiy g‘oyalari – muhabbat, sadoqat va rashk chuqur poetik ifoda topgan. Shoir Navoiy

an'analarini davom ettirish bilan birga, ularni XIX asr Qo'qon adabiy muhiti estetik qarashlari asosida boyitgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Alisher Navoiy. Xazoyin ul-maoniy.
2. Komilov N. Istiqlol davri o'zbek navoiyshunosligi.
3. Qayumov P. Tazkirai Qayumiy.
4. Jo'raboyev O. Said Muhammad Alixon devoni.
5. Rahmonov N. Qo'qon adabiy muhiti tadqiqotlari.

Yusufjonova Shaxloxon Muxtorovna, PhD,dotsent.FarDU.

usufzonovasahlo@gmail.com +998884133377 orcid.org/0000-0002-7124-4120

TURLI TILLARDA FRAZEOLOGIZMLARDA ETNOMADANIY BELGILAR

<https://zenodo.org/records/18729079>

Annotatsiya: Mazkur maqolada nemis va o'zbek tillaridagi frazeologik birliklarda etnomadaniy belgilarning ifodalanishi qiyosiy-lingvomadaniy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda frazeologizmlarning xalq tafakkuri, milliy turmush tarzi, axloqiy me'yorlar va madaniy qadriyatlarni aks ettirishdagi o'rni ochib beriladi. Ishda tavsifiy-analitik, qiyosiy-tipologik, semantik, lingvomadaniy va kontekstual tahlil metodlaridan foydalanilgan. Tahlil natijalari frazeologizmlar etnomadaniy tajribani saqlovchi va avloddan avlodga uzatuvchi muhim til qatlamlaridan biri ekanini ko'rsatadi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, frazeologik birliklar har bir xalqning tarixiy shakllanish jarayoni, ijtimoiy hayot tarzi va ma'naviy qadriyatlari bilan chambarchas bog'liqdir. Ular til tizimida barqaror va tayyor birliklar sifatida faoliyat yuritir ekan, o'z tarkibida xalqning ko'p asrlik tajribasi, urf-odatlar va an'analarini mujassam etadi. Shu sababli frazeologiya nafaqat lingvistik hodisa, balki etnomadaniy fenomen sifatida ham qaraladi. Nemis va o'zbek tillaridagi frazeologik birliklar qiyosiy tahlil qilinganda, ularda milliy turmush tarziga xos realiyalar, mental stereotiplar va madaniy kodlar aks etishi kuzatiladi. Masalan, o'zbek tilidagi ko'plab frazeologizmlar oilaviy qadriyatlar, mehmondo'stlik, jamoaviylik va kattalarga hurmat kabi tushunchalarni ifodalasa, nemis tilidagi birliklarda tartib-intizom, aniqlik, mehnatsevarlik va individuallik kabi xususiyatlar ustuvorlik qiladi. Bu esa har ikki xalqning ijtimoiy-madaniy rivojlanish yo'li va qadriyatlar tizimi o'rtasidagi farqlarni ko'rsatadi. Semantik va lingvomadaniy tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, frazeologizmlar tarkibida etnomadaniy belgilar ko'pincha obrazli vositalar orqali ifodalanadi.

Kalit so'zlar: frazeologiya, etnomadaniyat, etnomadaniy belgi, lingvomadaniyat, milliy tafakkur, madaniy kod, konseptual tahlil, kollektiv ong, qadriyatlar tizimi, qiyosiy tilshunoslik.